

Государев двор в истории России XV–XVII столетий: Материалы международной научно-практической конференции. 30.X–01.XI. 2003, Александров. – Владимир, 2006. – 366 с.

Государів двір в історії Росії XV–XVII століть: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 30.X–01.XI. 2003, Александров. – Владимир, 2006. – 366 с.

Пропонований увазі українських науковців збірник складається з тематично підібраних статей учених, дослідників державного двору – однієї з найважливіших соціальних і політичних інституцій Московії XV–XVII ст. Відповідальні редактори книги В.Назаров

та А.Петрухно у вступі вказали на підвищену увагу російських і зарубіжних істориків до зазначеної тематики, коротко охарактеризувавши наявну історіографію.

Матеріали конференції свідчать про сучасний стан (ідеться про останні три – чотири роки) «дворових» студій російських та окремих зарубіжних учених. Варто відзначити їх джерелознавчу спрямованість. Наприклад, Б.Морозов на основі документів Посольського приказу обґрунтував міський статус резиденції Івана IV – Александрівської слободи, а також довів чинність у місті «дворового» Посольського приказу за часів його правління. М.Фролов представив результати археологічних розкопок на території господаря двору в Александрівській слободі, що дало вченому підстави стверджувати про більш ранній час заснування міста, а облаштування самого двору вже було другим або й третім етапом розвитку цього міста.

Антропологічний підхід при висвітленні господаря двору застосував у своєму дослідженні В.Назаров. Учений на прикладі князівської династії Ромодановських показав «колективну біографію» дворового урядника у процесі становлення централізованої держави. А.Павлов проаналізував зміни у складі господаря двору протягом першої чверті XVII ст. Історик дійшов висновку, що у вказаний період відбулося кількісне зростання дворових та серйозне оновлення персонального складу двору. Цікаву модель домену московських князів у міських станах у часи правління Івана III на прикладі Пехорської волості представив С.Чернов. Учений відзначив, що міські стани зазнали суттєвої трансформації від архаїчної соціальної структури – «службових організацій» кінця XIII – середини XIV ст., до панування вотчинного землеволодіння (до середини XIV ст.), що наочно продемонстрував у складеній ним карті Пехорської волості.

М.Агоштон у своєму нарисі звернувся до «вписування» окремого представника «дячої фамілії» у систему господаря двору. На конкретному прикладі дяка Федора Куріцина історик довів його належність до роду нащадків тверського боярина Акинфа Великого. Для цього М.Агоштон на основі всіх наявних джерел визначив точне місце в генеалогії роду дяків Федора та Вовка Куріциних. А.Хорошкевич у своїй статті звернулася до проблеми статусу та функціонування «обраної ради». Дослідниця, спираючись на «глухі» натяки не пов'язаних із руськими літописами наративних джерел, а також на окремі акти, висунула гіпотезу про спроби створення в Московському царстві «справедливого суду». Аналізові господаря двору на основі джерел вкладних книг Симонова та Кирило-Білозерського монастирів присвятив свою розвідку О.Алексєєв. Історик дійшов висновку, що члени господаря двору навіть у часи надзвичайних подій були задіяні у владну структуру, що складалася століттями і яку не змогла зламати навіть «опрична гроза».

Аналіз «Дворової тетради» – джерела, що відкриває широкі перспективи при дослідженні господаря двору, – здійснив К.Баранов. Автор склав карту міст, згадуваних у «Дворовій тетradі». Жіночу половину господаря двору представила Т.Панова на результатах досліджень поховання цариці Ірини Годунової. Дослідження щодо сприйняття господаря двору англійськими послами представив С.Кайдашев, який, зокрема, проаналізував уявлення англійців про московський «посольський звичай» у часи правління Івана IV. І.Тюменцев зосередив увагу на генеалогічних студіях московського дворянства на початку XVII ст. Важливим доповненням до статті є таблиці, в яких, по-перше, відображено динаміку змін складу московського дворянства з другої половини XVI ст. до початку XVII ст., а, по-друге, підраховано земельні оклади дворян за 1613 р. Просопографічний метод дослідження взято за основу в публікації Н.Рибалко. Описуючи інститут дяків на початку Смути, дослідниці вдалося встановити персональний склад службовців московських приказних «ізб» за часів правління Б.Годунова, Лжедмитрія I, В.Шуйського, Лжедмитрія II та у період міжцарювання. К.Петров описав придворну «столову» церемонію як елемент управління державою в 1622–1629 рр., при цьому основним завданням ставилось показати інституціоналізацію діяльності монарха та роль господаря двору у цьому процесі. Учений визначив кількість учасників «столів» за «чинами» й посадами, а також кількість відвідувань «столів» членами боярської думи.

Перипетії політичної боротьби за часів перших Романових висвітлено у статті І.Андрєєва, де головними фігурантами виступили боярські угруповання М.Романова – Я.Черкаського та Б.Морозова. У публікації О.Кошелевої увага зосереджена на вивченні думних чинів – «нових людей» та «родовитих бояр» за період 1646–1682 рр. Важливим додатком до статті є перелік думних бояр за вказаний період та порівняльна таблиця кількості бояр із головної групи в 10 прізвищ, які постійно перебували в думі, із кількістю

інших бояр. Об'єктом дослідження В.Вовіної-Лебедевої став двір Михайла Федоровича, зображений у літописних пам'ятках тієї епохи (Новий літописець, Літописець 1686 р., Карамзінський або Столяров хронограф, Повість про перемоги Московської держави). Наявності у складі государева двору у XVI–XVII ст. вихідців зі Сходу присвячена стаття М.Хамамото, за спостереженнями якої переважна більшість таких осіб перебрались до Москви з Казанського, Астраханського, Сибірського ханств та Ногайської орди, а деякі з них служили царю Федору Івановичу разом з іменитими московськими боярами (при цьому основною вимогою було обов'язкове хрещення у православ'я). Персональний склад кабардинців (черкесів) у складі государева двору за період 1552–1697 рр. встановив В.Сокуров. Головною причиною переходу на службу до московського царя був пошук союзника у боротьбі із кримськими ханами, які намагались розширити свою сферу впливу на Північному Кавказі. Стаття М.Акішина присвячена історії государевій служби роду Тухачевських у XVII ст., а головними дійовими особами виступили Яків Тухачевський та його сини Гаврило й Осип.

Спільна публікація А.Петрухно та Є.Сосніної розповідає про історію виникнення концепції музейної експозиції «Государів двір в Александрівській слободі», її відкриття та перспективи організації нових виставок. Л.Стручаліна окреслила процес формування колекцій археологічних матеріалів XVI–XVII ст. в музеї-заповіднику «Александрівська слобода». Головний вектор дослідження спрямовано на встановлення типології будівельних матеріалів означеного періоду, які широко використовувались у будівництві, а також на віднайдення аналогічних пам'яток у Москві. Завершує збірник стаття Є.Лагодіної, яка присвячена характеристиці трьох скарбів срібних монет XV–XVII ст., які були знайдені поблизу Александрівської слободи.

Таким чином, публікації збірника торкаються різних аспектів історії, функціонування та персонального складу государева двору Московії XV–XVII ст. Зважаючи на те, що в українській історіографії інтерес до княжого двору періоду Київської Русі та Галицько-Волинської держави зростає і вже є певні напрацювання, збірник має зацікавити вітчизняних учених у методологічному плані. Водночас він обов'язково стане підґрунтям при дослідженні господарського двору Великого князівства Литовського.

А.В.Блануца (Київ), Д.П.Ващук (Київ)